

A kígyászölyv kor és ivarhatározása – segédlet a terepi megfigyelések minőségének javításához

A kígyászölyv faji szintű határozása terepen meglehetősen könnyű feladat, ugyanakkor a nemek és korosztályok elkülönítése már annál nagyobb tapasztalatot és bizonyos bélyegek ismeretét kívánja meg. A nemzetközi irodalomban már két cikk is megjelent, mely részletekbe menően tárgyalja ezt a témakört (Javier Blasco-Zumeta & Gerd-Michael Heinze; Campora & Cattaneo, 2005) A jelen cikk a célja, hogy a lehető legegyszerűbb segédanyagot biztosítsa ehhez a fajjal foglalkozó vagy aziránt érdeklődő terepi adatgyűjtők számára a hazai tapasztalatok összegzésével, fotóillusztrációk segítségével.

A kígyászölyv Magyarország egyik legritkább ragadozó madár faja, melynek pontos állományáról csak hozzávetőleges elképzelésünk van, ami több tényező (kevés érdeklődő felmérő, forrás hiány, nehéz felderíthetőség, monitoring adatok minőségének szórása) együttes eredménye. Mindazonáltal elmondható, hogy nagyjából 30-50 pár közötti a párok száma és valószínűleg csökkenő az állomány.

Ahhoz, hogy a közeljövőben pontos(abb) állomány adatokhoz jussunk és ezáltal a faj valós hazai szituációját meg tudjuk ítélni, mindenképp szükség van az adatközlők adatai minőségének javítására.

Magyarország viszonylag „szerencsés” abból a szempontból, hogy az állomány a kiskunsági síkvidéken költő pároktól eltekintve kizárólag dombvidéki és középhegységi élőhelyen költ.

Mi ebben a szerencse?

A hazánkban nyaraló fiatal, nemköltő madarak többsége –nem kizárólag!- az Alföld néhány pusztaterületén tölti azt az időszakot, amikor az öreg párok a fiókaneveléssel vannak elfoglalva. Eddigi ismereteink szerint egyedül a Kiskunság területe az, ahol a költőterületek és átnyarálóhelyek átfedést mutatnak. Ettől függetlenül hegyvidéken is többször figyeltünk meg fiatal nemköltő madarakat, elsősorban már ismert aktív territóriumokban. Arra a kérdésre, hogy vajon ezek a párok előző évi fiókái lennének vagy sem, a színes gyűrűk segítségével a jövőben választ kaphatunk.

A nyugat-európában folytatott kutatások azt mutatják –és pontosabb megfigyelések híján feltételezhetjük, hogy a közép-európai populáció is hasonló paraméterekkel rendelkezik-, hogy a legkorábbi költési kísérletek a 4. éves korban történnek (Malafosse, 2014). Ezek alapján érthető miért olyan lényeges, hogy meg tudjuk határozni a megfigyelt madár korát. A pontos korhatározás segítségével például egy immatur (2-3. éves) madarat látva kizárhatjuk, de legalábbis megkérdőjelezhetjük a költést olyan élőhelyeken, amik egyébként alkalmasnak tűnnek vagy akár egykori költőhelyek voltak. A tapasztalat az, hogy a faj monitoringjára –a többi fokozottan védett fajhoz viszonyítva- kevés idő jut, amit tovább bonyolít, hogy nagyon óvatos a fészeknél és sokszor észrevehetetlen még az ismert territóriumokban is.

Korhatározás:

Három tollazat (juvenilis, 2. és 3. kalendáriumi év) valamint egy tollazat típus (4. évnél idősebb, beleértve az adult tollazatot is) különíthető el kis gyakorlattal a megfelelő ismertetőjegyek használatával. Praktikus okokból az ivarhatározást összevontuk ez utóbbi tollazattípus tárgyalásával. Ennél fiatalabb korban egyelőre nem ismeretes olyan biztos bélyeg, ami alapján a megfigyelt egyed neme megmondható lenne terepen.

A következőkben az egyes tollazatok bemutatásánál röviden utalunk a magyarországi tartózkodásuk térbeli és időbeli jellemzőire is.

A tollzatok leírása és jellemzése szinte kizárólag Magyarországon megfigyelt és fotózott madarak alapján történt, hogy minél inkább a hazai viszonyokhoz alkalmazkodjon.

Juvenilis: Magyarországon a költőhelyektől távol ritkán lehet megfigyelni azévi kirepült madarakat. Ez főleg annak tudható be, hogy az –átlagos évben- augusztus közepén repülő fiatalok még pár hetet a territóriumban töltenek a szülőikkel, viszont utána szinte egyből megkezdődik a faj őszi vonulása, így „nincs” idő nyaralásra az immatur madarakkal ellentétben.

A frissen kirepült madarak jellemzői:

- rendszerint gyengén sávozott evezők
- a barna szín vörhenyes árnyalata, ami megfelelő fényben jól látható
- egyenletes hátsó szárnyél (1.)
- a mellpajzs rendszerint jól kifejezett, az öreg tojókéhoz hasonló, így egy magányos madár megfigyelése megtévesztő lehet (2.)

Fotó: Majercsák Bertalan

2. éves: Előfordulhatnak mind síkvidéken, mind domb- és hegyvidéken. A fő nyaraló helyeken –és olykor a költőterületeken- májustól mutatkoznak az első madarak.

A 2. éves madarak jellemzői röptükben:

- ez a legvilágosabb korosztály
- a vedletlen evezők még inkább kifakulnak (1.)
- a belső kézevezők cseréje késő tavasszal elkezdődik és az őszi vonulásra rendszerint a legkülső 4 ujjas evező (P7-10) kivételével be is fejeződik (2.)
- a mellpajzs tömörsége változó, de rendszerint gyengébb, mint a juv. vagy szubadult-adult madarakon. Az újonnan vedlett tollak sötétebb barnák, míg az előző évről maradt tollak világos barnává fakulnak. Sokszor „nyakláncként” jelenik meg a mellpajzs maradványa (3.).

A 2. éves madarak jellemzői ülve:

- gyakran hófehér a fejük (1.)
- a karevezők többsége és a megfelelő középső nagyfedők egyöntetűen kopottak (2.), míg a belső kézevezőkön és azok nagyfedőin vastag krémszínű szegély látható (3.)

Fotó: Balla Dániel

Fotó: Kovács András

3. éves: Ugyanaz érvényes rájuk, mint az előző korosztályra, azonban vannak megfigyelések arra vonatkozóan, hogy valószínűleg már párba állhatnak adult madarakkal, azonban költést eddig nem találtunk olyan párnál ahol immatur volt az egyik madár. Ez a korosztály is májustól jelenik meg hazánkban.

A 3. éves madarak jellemzői ülve:

- a fej sötétebb, mint az előző korosztálynál, de nem annyira egységesen barna, mint az öregeké (1.)
- a mellpajzs még nem kifejtett, „nyakláncszerű” (2.)
- a –karevezőket takaró- középső nagyfedők frissen vedlettek (3.)

Fotó: Seres Nándor

A 3. éves madarak jellemzői röptükben:

- összességében öreg madárra emlékeztet az evezők és nagyfedők mintázatának sávokba rendeződése, azonban az evezőknél még megfigyelhető a különböző korosztályok eltérő sávozása (1.).

Fotó: Kovács András

4. éves és idősebb madarak: Mivel ez a korosztály már biztosan költ, ezért ezeknek a madaraknak a megfigyelése adhat pontos információt a költőállomány nagyságáról. A tavaszi első megérkezést követően - ami rendszerint március utolsó hete- az ország bármely területén megfigyelt hasonló korú kígyászölyv majdnem biztos jele, hogy a területen aktív territórium található. Azt természetesen figyelembe kell venni, hogy április közepéig még vonulhatnak költőkorú egyedek, de ezek többnyire magasan északi irányban mozognak.

Hazánkban a fentebb említett kora tavaszi időszak –március utolsó hetétől és április közepéig- a legalkalmasabb a revírek lehatárolásához, mivel ekkor a legaktívabb a pár és a legnagyobb eséllyel láthatjuk őket együtt. A már említett kiskunsági helyzettől eltekintve ennek a korosztálynak az alföldi megfigyelése augusztus közepe előtt tönkrement költést sejtet, míg az ezutáni időszakban már a sikeresen fiókat repítő szülők is megjelenhetnek itt egészen szeptember második feléig, ritkán akár októberben is. Jellemzően ez a korosztály leghamarabb július közepén jelenik meg az alföldi nyaralóhelyeken, de sok adult madár egész későn, csak augusztusban.

A 4. éves és idősebb madarak jellemzői:

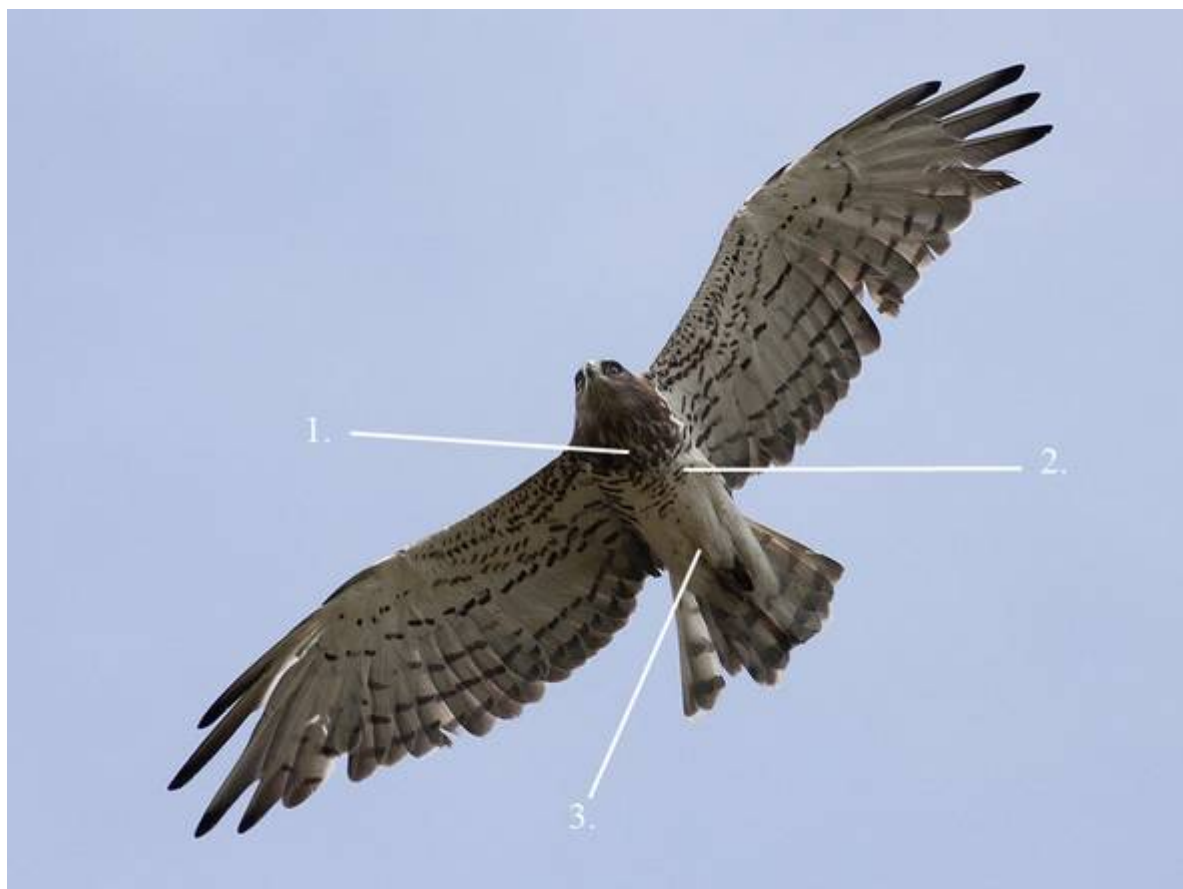
- a legfontosabb különbség az előző tollazatoktól (kivéve a juvenilt, de a már ismertetett bélyegek segítségével viszonylag egyszerű attól elkülöníteni) a mellpajzs végleges kialakulása
- az evezők sávozottsága már egységes nem lehet felfedezni az immatur és adult kori mintázat keveredését (természetesen figyelembe kell venni, hogy alkalomadtán „hibás” tollak is kialakulhatnak, amik jó eséllyel fontos egyedi bélyegek lehetnek egy költő egyednél.

Ivar határozás:

A már említett irodalmak részletesen tárgyalják a nemek határozását, ezért azt itt csak röviden érintjük. A pontos ivarhatározásnak a költési időszak első szakaszában (április eleje-május vége) van nagyobb jelentősége, így például, ha ebben a periódusban gyakran látunk tojót madarat –az előzőekben már aktív elkönyvelt- territóriumban, az arra utalhat, hogy a költés tönkrement vagy egyedül van az adott egyed. A fióka kb 4-5 hetes korától viszont a tojót is mind gyakrabban látni a fészektől távol.

A hímek jellemzői:

- Rőptében, alulról a legkönnyebb elkülöníteni a tojótól. Rendszerint összességében világosabb, a mellpajzs fehér sávokkal szabdalva (1.), a test harántsávozása gyengébb (2.), általában csak a hasig terjed ki, a „gatya” tollaira és alsó farokfedőkre nem (3.).

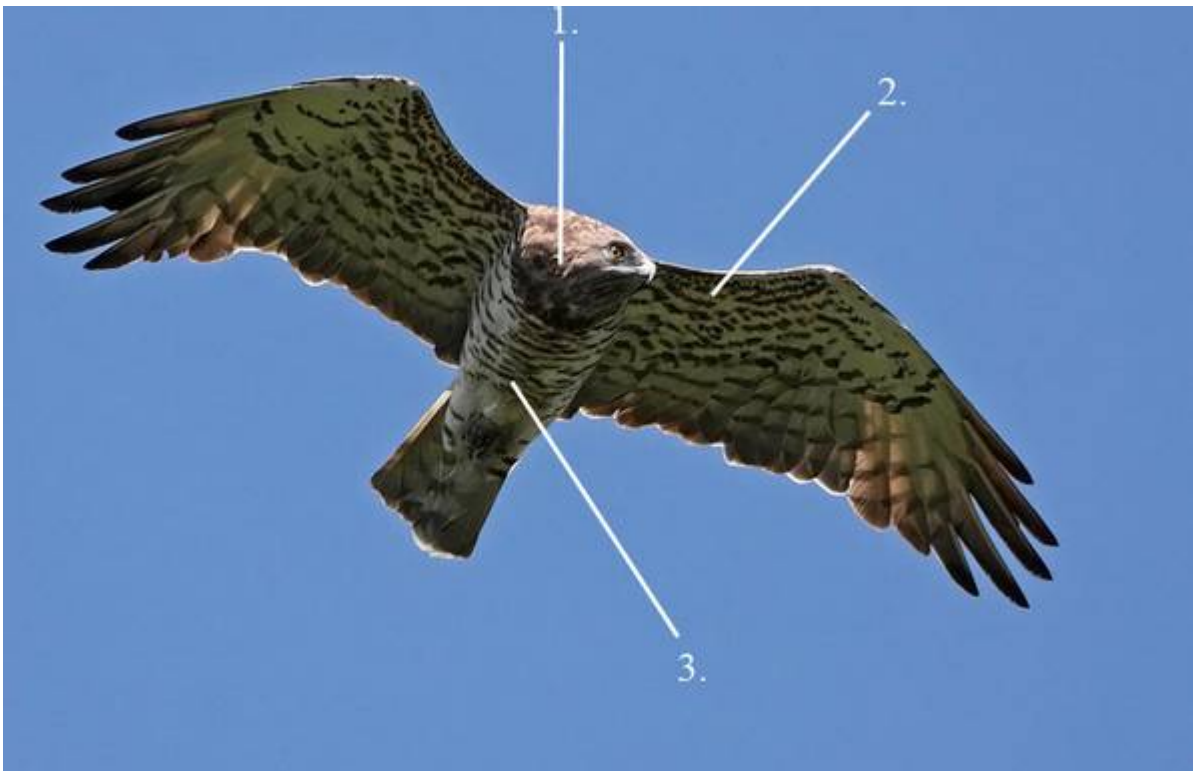
Fotó: Majercsák Bertalan

A tojók jellemzői:

- **erős, kifejezett mellpajzs, ami különösen kora tavasszal és ősszel jól megfigyelhető a testtollak vedlésének hiányában (1.)**
- **a test harántsávozása rendszerint elér a „gatya” és az alsó farokfedők tollaira, de a hímekével megegyező területeken is jóval erősebb (2.)**
- **az alsó szárnyfedők sávozása erősebb, ami nagyban hozzájárul alulról a sötétebb összkép kialakulásához (3.)**

Fotó: Kovács András

Irodalomjegyzék

- Campora M., Cattaneo G. 2005. Ageing and sexing Short-toed Eagles. Br. Birds 98: 370–376.
- Jean-Pierre Malafosse, Pierre Maigre, 2014. Dispersion post-natale des jeunes Circaètes Jean-le-Blanc *Circaetus gallicus* [Post-breeding dispersal of young Short-toed Eagles] // *Alauda* 82 (2): 81-84.
- http://aulaenred.ibercaja.es/wp-content/uploads/111_Short-toed_EagleCgallicus.pdf
- <http://www.ebnitalia.it/QB/QB008/biancone.htm>